

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, BİRİNCİ DÖNEMİNDE GÖREV YAPAN SAĞLIK MENSUPLARI

Ayşe AYDIN*

GİRİŞ

Millî Mücadele dönemimizde; Kurtuluşun ve Cumhuriyet'in manevî mimarları olarak kabul ettiğimiz, Cumhuriyet'in kuruluşunda gösterdikleri olağanüstü başarıları ile temayüz etmiş büyük şahsiyetler mevcuttur. Bu şahsiyetler, siyasi faaliyetleri, fikirleri ve eserleri ile Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nde önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birinci döneminde görev yapan sağlık mensupları meslek grubu içerisinde yer alan şahıslardan bir kısmını bulduğumuz veriler ışığında, tarihi bir perspektifle incelemeye çalıştık. bu şahıslardan bir kısmı TBMM'nin birinci döneminde aktif olarak görev yapmış, bir kısmı da gizli kahramanlar arasında yerlerini almıştır. Aktif olarak görev yapanların arasında Adnan Adıvar, Tefik Rüştü Aras, Mazhar Germen, Refik Saydam faaliyetlerinden dolayı oldukça ilgi çekicidir. Sadece Milli Mücadele dönemi ve Birinci mecliste değil devletimizin temellerini teşkil eden bazı kavramların ve kurumların da oluşturulmasında büyük çabalar gösteren ve belirtilen şahıslar, ilgili bu araştırmada değerlendirilmeye çalışılmıştır.

DR. ABDÜLHAK ADNAN ADIVAR

1882 yılında Gelibolu'da doğmuştur. Kadı Ahmet Bahaî Efendi ve Sabiha Hanımın oğludur. İstanbul'da Numune-i Terakki Mektebi ve Mülki

* Afyon Kocatepe Üniversitesi Tarih Bölümü.

İdadî'de öğrenimini tamamladıktan sonra 1899'da Tıbbiye-i Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. 1 Eylül 1905'te de tıp doktoru olmuştur. Dönemin istibdadından dolayı gizlice Avrupa'ya giderek Berlin Tıp Fakültesi, İç Hastalıkları Kürsüsü'nden uzmanlık diploması almıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra da yurda dönerek 1910 yılında Tıp Fakültesi Müderris Muavinliği'ne atanmıştır. 1911 Trablusgarp Savaşı'na Hilal-i Ahmer (Kızılay) müfettişi olarak katılmıştır. Daha sonra da bu cemiyetin genel sekreteri olmuştur. İki yıl kadar da Tıp Fakültesi Müdürlüğü yapmıştır. 13 Ağustos 1914'de genel hastalıklar müderris muaviniği görevine atanmıştır. Birinci Dünya Savaşı süresince de Sıhhiye Umum Müdürlüğü görevinde bulunmuştur. Ayrıca yedek tabip binbaşı rütbesiyle Genel Karargâh Sağlık Müfettiş Yardımcılığı'nda bulunmuştur. Savaşın sonunda Profesör olarak Tıp Fakültesi'ndeki öğretim görevliliğine dönmüştür. Meclis-i Mebusan'ın Dördüncü dönemi için 18 Aralık 1919'da yapılan genel seçimde İstanbul mebusu seçilmiştir¹.

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesi üzerine Meclisi Mebusan'ın 18 Mart 1920'deki toplantısında mebuslar, meclisinin feshini kararlaştırmışlar, bunun üzerine de Adnan bey² 1917 yılında evlendiği Halide Edip Hanım'la birlikte Ankara'ya gelmiş ve 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışında hazır bulunmuştur. 3 Mayıs 1920'de oluşturulan ilk hükümette Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili olarak görev yapmaya başlamıştır³. 2 Mart 1921'de Meclis İkinci Başkanı seçilmesinden dolayı, Sıhhiye Vekilliği görevinden istifa etmiştir. Bu arada Dahiliye Vekili Refet Bey'in 28 Eylül 1920'de Konya'ya, 9 Kasım 1920'de de Güney Cephesi'ne gitmesinden dolayı bir müddet Dahiliye Vekaleti işlerini yürütmüştür. 13 Temmuz 1922'de tekrar Meclis İkinci Başkanlığı'na getirilmiştir⁴. 9 Aralık 1922'de TBMM'nin İstanbul Dış İşleri

1 TBMM Arşivi, TBMM Azasının Tercüme Hal Kağıdı Örneği, 217; **Türk Parlamento Tarihi**, s. 491; İhsan Ezherli **TBMM (1920-1923) ve Meclisi Mebusan (1877-1920)**, Ankara, 1992.

2 Yusuf Kemal Tengirşek, **Yaşan Hizmetinde**, Ankara 1981, s. 34.

3 Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, Birinci Cilt, İstanbul 1987, s. 345; Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt İki, Ankara, 1988, s. 572; **Devletimizi Kuranlar**, TBMM Yayınları, s. 76; Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet**, İkinci Grup, İstanbul 1995, s. 178.

4 DEMİREL, s. 221.

Temsilciliği'ne atanmıştır. 9 Kasım 1924'de Halk Fırkası'ndan istifa eden Adnan Bey, ikinci grup milletvekillerinin arasına dahil olmuş ve 17 Kasım'da kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 7 Haziran 1925'de Bakanlar Kurulu'nun kararı ile kapatılması üzerine faaliyetlerini bir müddet bağımsız olarak yürütmüştür. 30 Ocak 1926'da milletvekilliğinden çekilerek İngiltere'ye gitmiştir. 17 Haziran 1926'da da Atatürk'e suikast girişimi olayında ilgisi olduğu iddiasıyla, Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce, İzmir'de yapılan yargılaması sonucu, 13 Temmuz 1926'da berat etmiştir⁵. İngiltere'de ve Fransa'da yaşayarak 1939 yılına kadar Türkiye'ye dönmemiştir. 1939'da Türkiye'ye dönünce Maarif Vekaleti tarafından "İslam Ansiklopedisi" Çeviri ve Yazım Kurulu Başkanlığı'na getirilmiştir. 1946'daki VIII. dönem seçimlerinde bağımsız İstanbul Milletvekili olarak tekrar parlamentoya girmiştir. 1947'de kurucularından olduğu "Doğu Araştırmaları Derneği'ne" başkan seçilmiştir. 1950 yılında meclisten ayrılınca ilim alanındaki çalışmalarına devam etmiştir. 1 Temmuz 1955'de İstanbul'da ölen Adnan Bey evli ve çocuğu yoktur. Ayrıca İngilizce, Almanca ve Fransızca bilmekteydi⁶.

Eserleri:

- Felsefe Meseleleri, Bertrant Russel'den çeviri,
- Faust'a Dair Bir Tahlil Tecrübesi, İstanbul, 1939,
- Les Science Chez le Tures Ottomans, Paris, 1939,
- Osmanlı Türkleri'nde İlim, İstanbul, 1943,
- Tarih Boyunca İlim ve Din, İstanbul, 1943,
- Bilgi Cumhuriyet Haberleri, İstanbul, 1945,
- Dur, Düşün, İstanbul, 1950
- Hakikat Peşinde Emeklemeler, İstanbul, 1954.

5 Türk Parlamento Tarihi, s. 492; SELEK, s. 628, 629; Mehmet Önder, Atatürk'le Adım Adım Türkiye, Ankara, 1984.

6 Türk Parlamento Tarihi, Cilt III; TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter. No: 217; Halide Edip Adıvar, Türkün Ateşle İmtihani, İstanbul 1994.

DR. TEVFIK RÜŞTÜ ARAS

1883 yılında Çanakkale'de doğmuştur. Hasan Rüştü Bey ve Şerife Hanım'ın oğludur. İlk ve Orta öğrenimini babasının memuriyette bulunduğu çeşitli yerlerde tamamladıktan sonra Beyrut, Fransız Tıbbiye Mektebi'nden mezun olmuştur. İzmir Gruba Hastanesi'nde bir süre çalıştıktan sonra 16 Şubat 1909'da Selanik İl Sağlık Müfettişliği'ne atanmıştır⁷. Bu sırada İttihat ve Terakki Fırkası'ndan politikaya girmiştir. 13 Ekim 1911'de "Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye" azalığına getirilmiştir. 13 Mart 1913'te Sıhhiye Müdürlüğü birinci müfettişliğine atanmıştır. Nisan 1915'te Hıfzı Sıhha Müdür Muavini olmuştur. 15 Şubat 1914'te Teftiş Kurulu Başkanı, 1 Mart 1916-Sıhhiye Müfettiş-i Umumisi, 24 Haziran 1918'de de Yüksek Sıhhat Meclis Üyesi olarak görevlendirilmiştir⁸.

TBMM'nin I. dönem için yapılan seçimlerde Menteşe Milletvekili olan Kurmay Yarbay Mahmut Bey'in Düzce'de ayaklanmacılar tarafından şehit edilmesi üzerine boşalan milletvekilliğine 17 Haziran 1920'de seçilerek 1 Temmuz 1920'de Meclise katılmıştır⁹. Meclis'te Sağlık, Bütçe, Dışişleri, Anayasa, İktisat Komisyonları'nda çalışmıştır. I. Meclis'te, ikinci grup milletvekillerinin arasında yer almıştır¹⁰. 21 Eylül 1920'de Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliğine seçilmiştir. Ancak 11 Ekim 1920'de Doğu'da bilimsel incelemeler yapmak üzere kurulan komisyona seçilmesinden dolayı bu görevden ayrılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın izniyle kurulan Türkiye Komünist Partisi'nin kurucuları arasında yer almıştır¹¹. 1 Kasım 1922'de Lozan Barış Konferansı'na delege seçilen, Rıza Nur Bey'in yerine vekaleten bakmıştır. II., III., IV. ve V. dönemlerde İzmir Milletvekili olarak TBMM'de görev yapan Tefrik Rüştü Bey, Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. İsmet Paşa'nın 25 Ekim 1937'de Baş-

7 TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter..., No: 333.

8 *Türk Parlamento Tarihi*, s. 262.

9 ŞEHİDOĞLU, s. 78-118; DEMİREL, s. 99.

10 DEMİREL, s. 123.

11 SELEK, s. 609-619.

bakanlıktan istifa etmesinden sonra da Celal Bayar kabinesinde görevini sürdürmüştür. Dışişleri Bakanlığı süresince Türk - Sovyet dostluğunun geliştirilmesine, balkanlarda barışın korunmasına, Batı ile iyi ilişkiler kurulmasına çalışmıştır. Katıldığı Uluslararası konferans ve toplantılarda dünya barışı, silahsızlanma, büyük devletlerin hegemonyasına karşı konuşmalarıyla dikkati çekmiştir. 1939'da Londra Büyükelçiliği'ne atanmış, 1943'te de emekli olmuştur. 1946'da Çok Partili Dönem'de Demokrat Parti'yi desteklemiştir. İnsan Hakları Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer almıştır. Evli, bir çocuğu olan ve Fransızca bilen Tevfik Rüştü Bey, 5 Ocak 1972'de İstanbul'da vefat etmiştir.

Eserleri:

- Çiçek Hastalığı, 1924,
- Sıtma, 1914,
- Papatotis Humması, 1924,
- Lozan'ın İzlerinde 10 Yıl, 1935,
- Görüşlerim, İki Cilt, 1945 ve 1968,
- Uluslararası Diplomasi Akademisi'nin Yayınladığı (Diplomatik Sözlük)'te (Türkiye'nin Dış Siyaseti).

DR. EŞREF AKMAN

1863 Nüvvab'tan Süleyman Hilmi Efendi ve Bedriye Hanım'ın oğludur. Yunanistan'ın sınırları içindeki Yanya'nın Libohova'da ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra, İstanbul'a gelerek Tıbbiye Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. 21 Nisan 1887'de Tıp Doktoru olarak mezun olan Eşref Bey, Kosova ilinin İştîp İlçesi'nin Belediye Tabipliği'ne atanmıştır¹². Ar-

12 TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter. No: 21; Devletimizi Kuranlar, s. 37.

kasından Üsküp Belediye Tabipliği'ne atanan Eşref Bey 23 Şubat 1899'da Adana Sağlık Müfettişi daha sonra da Sağlık Müdürü olmuştur. Adana Valiliği tarafından görevine son verilmiş, 4 Ocak 1915'de görevinden ayrılmıştır. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra, Adana ve civarının düşman işgaline uğradığı dönemde ulusal direnişe katılarak Müdafaa-ı Hukuk Teşkilâtı'nda çalışmıştır. TBMM'nin birinci dönemi için yapılan seçimde Adana Milletvekili olarak 9 Mayıs 1920'de meclise katılmıştır. Bir süre sonra, bölgesinde Millî Mücadele için faaliyette bulunmak üzere izinli sayılarak meclisten ayrılmıştır. 5 Mart 1921'de Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'nda çalışmıştır. Milletvekilliği sona erince Adana'ya dönmüştür. Evli, altı çocuk babası, Fransızca, Rumca ve Arnavutca bilen Eşref Bey, 2 Mart 1938'de vefat etmiştir. İstiklal madalyasıyla ödüllendirilmiştir¹³.

DR. ASIM SİREL

1876'da Merzifon'da doğan Asım Bey, Yunus Efendi ve Şerife Hanım'ın oğludur. İlk öğrenimini Merzifon Rüştüyesi'nde yapmıştır. Lise öğrenimini de İstanbul'da tamamlayan Asım Bey, 1803'de Askerî Tıbbiye Mektebi'ne gitmiştir. 1900 yılında Tabip Yüzbaşı rütbesiyle mezun olan Asım Bey, Gülhane Askerî Tababet Okulu ve Hastanesi'nde stajını bitirmiştir. 1902 yılında, Dersim'deki 76. Alay, 1. Tabur Tabipliği'ne atanmıştır. 1905 yılında Samsun Kale Tabipliği'ne nakledilmiştir. 1909 yılında Kıdemli Yüzbaşılığa yükseltelen Asım Bey, Erzincan 32. Topçu Alay Tabibi olmuştur. 1911 yılında 3. Ordu Sıhhiye Müfettişliği refakatinde görevlendirilmiştir. 1923 yılında Trabzon Askerî Hastanesi'ne tayin edilmiştir. Aynı yıl içinde Ankara 5. Kolordu Komutanlığı emrine verilmiş ise de, ailevi mazeretlerinden dolayı askerlikten istifa ederek bu

13 Türk Parlamento Tarihi, s. 44, 45.

görevine gitmemiştir¹⁴. Birinci Dünya Savaşı'na katılmış olan Asım Bey, daha sonra da Ünye ve Sivas Askeri Hastaneleri Baştabibi olarak görev yapmıştır. Meclisi Mebusan'ın ikinci döneminde boşalan bir milletvekilliği için Ekim 1915'de yapılan seçimde Amasya Milletvekili olmuş ve Meclis'e katılmıştır. 18 Mart 1920'de Meclis'in fes edilmesinden sonra Amasya'nın Havza ilçesindeki işine dönmüştür¹⁵.

Millî Mücadele'de, Mustafa Kemal'in Havza'ya gelmesinden itibaren ulusal direnişe katılarak, Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nde çalışmıştır¹⁶. TBMM'nin birinci dönemi için yapılan seçimde Amasya Milletvekili olarak Meclis'in açılışında hazır bulunmuştur. Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda, Millî Mücadele'nin hedef ve amacı doğrultusunda halkın aydınlatılması ve Amasya Sancağı'ndaki Mülki ve Askeri erkan ve İdare Heyetleri ve Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetleri ile işbirliği içerisinde çalışmak için 7 Temmuz 1920'deki Meclis kararı ile 15 Kasım'a kadar izinli sayılmış, izni genel kurulun 25 Aralık 1920'deki kararı ile Şubat 1921 sonuna kadar uzatılmıştır. Meclis'te Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Komisyonu'nda çalışmış, birara da Komisyon'un başkanlığını yapmıştır. Ayrıca, Rusya'dan gelecek yetim çocukların korunması için kurulan komisyonda da görev yapmıştır¹⁷. TBMM'de birinci grup içerisinde yer alan Asım Bey, Mazeretlerinden dolayı ikinci dönem seçimlerine katılmamıştır¹⁸. Samsun'a dönen Asım Bey, ticaretle meşgul olmaya başlamış, ayrıca Samsun-Sivas demiryolunun müteahhitliğini yapmış, CHP'nin Samsun Mutemetliği görevini de üstlenmiştir. Üçüncü dönemde Samsun Milletvekili olan Asım Bey, dördüncü ve beşinci dönemlerde de bu görevini sürdürmüş, 1939 yılında politakadan ayrılmıştır. Evli, dört çocuk babası ve biraz Fransızca bilen Asım Bey, 11 Mayıs 1943'de ölmüştür.

14 TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter. No: 11; **Türk Parlamento Tarihi**, Cilt III, s. 59; **Devletimizi Kuranlar**, TBMM Yayınları, s. 38.

15 TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter. No: 11.

16 Gazi Mustafa Kemal, **Nutuk, Söylev**, Cilt I, Ankara 1989, s. 44, 45, 46.

17 **Devletimizi Kuranlar**, s. 38; **Türk Parlamento Tarihi**, s. 60.

18 DEMİREL, s. 120; KANSU, s. 572.

DR. MUSTAFA ELVAN CANTEKİN

1878 yılında Çorum'da doğmuştur. Bekir Bey ve Asiye Hanım'ın oğludur. İlk ve Orta öğrenimini Çorum ve Şam'da tamamladıktan sonra 1893'te Askerî Tıbbiye İdadisi'nde öğrenimine başlamıştır. Sultan II. Abdülhamit yönetimine karşı eylemleri nedeniyle tutuklanarak yapılan yargılama sonucunda 2 Nisan 1900'de kürek cezasıyla mahkumiyetine ve okuldan çıkarılmasına karar verilmiştir. Kürek cezasını İstanbul Umumi Hapishanesi'nde tamamladıktan sonra 22 Mart 1903'de Şam'a sürgün olarak gönderilmiştir. Orada Mustafa Kemal Paşa ile tanışmışlar ve Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuşlardır¹⁹.

1908 yılında Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul'a dönerek Askerî Tıbbiye Mektebi'nde eksik kalan öğrenimine devam etmiş, 11 Haziran 1909'da Tabip Yüzbaşı Rütbesiyle mezun olmuştur. Daha sonra da Bağdat'taki Irak Ordusu emrine atanmıştır. 30 Temmuz 1914'de Askerlikten istifa ettiyse de I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine yeniden askeri hizmete alınmıştır. Ankara, İstanbul, Çanakkale, Haydarpaşa ve Afyon Hastaneleri'nde Baştabip görevlerinde bulunmuş, 15 Aralık 1915'te de²⁰ terhis edilerek İstanbul'a dönmüştür. Bir müddet serbest çalışmış, 27 Mart 1920'de Millî Mücadele'ye katılmak üzere Ankara'ya gelmiştir. TBMM'nin I. dönemi için yapılan seçimde Kozan Milletvekili seçilmiştir. Millî Eğitim, İktisat, Bütçe, Sağlık - Sosyal Yardım, Kitaplık komisyonlarında çalışmıştır. II. - VIII. dönemlerde Çorum Milletvekili olarak görev yapmıştır. Evli, dört çocuk babası olan Mustafa Bey, 21 Ekim 1955'te ölmüştür.

DR. SUAT SOYER

1879'da İzmir'de doğmuştur. Dönemin tanınmış tüccarlarından Kayyumzade Ahmet Haki Efendi ile Ülfet Hanım'ın oğludur. İlk ve Orta öğ-

19 TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter..., No: 292.
20 Türk Parlamento Tarihi, s. 684-687.

renimini İzmir İptidai Mektebi ve İdadisi'nde tamamlayarak 1896'da İstanbul Mülki Tıbbiye Mektebi'ne girmiştir. 1 Eylül 1902'de Tıp Doktoru diploması alarak, 1 Ekim 1902'de Keskin İlçesi Belediye Tabipliği'ne atanmıştır. Daha sonra da 5 Şubat 1904'te Ürgüb'e nakledilmiştir²¹. 1905-1910 yılları arasında Safranbolu, Niğde ve Konya Belediye Tabiplikleri'nde görev yapmıştır. 15 Ekim 1910'da Üsküdar ve Çevresi Sıhhiye Müfettişi olmuştur. 18 Ocak 1911'de Yemen Karma Sağlık Kurulu üyeliğine tayin edilmiştir. Daha sonra da Akdeniz Adaları Sıhhiye Müfettişliği yapmıştır. Trablusgarp Savaşı'nda tutsak edilerek İtalya'ya götürülmüştür²². Daha sonra yurda dönmüş 13 Eylül 1913'de Kastamonu ve Bolu Hastaneleri ve Gezici Sağlık Kurulları Genel Müfettişi olmuştur. 1918 yılında araştırma ve incelemelerde bulunmak üzere Almanya'da kaldıktan sonra yurda dönmüş, Kastamonu Sağlık Müdürü olarak görevine devam etmiştir. Bu görevindeyken siyasetle ilgilenmesinden dolayı 16 Nisan 1919'da Damat Ferit Hükümeti tarafından açığa alınmıştır. Meclis-i Mebusan'ın son dönemi için yapılan seçimde Kastamonu mebusu seçilmiştir²³. Meclisin dağıtılmasından sonra Ankara'ya gelerek 1 Mayıs 1920'de TBMM'de çalışmaya başlamıştır²⁴. 17 Mayıs 1920'de Başkanlık Divanı'nda İdare Amiri olarak görev yapmıştır. 1 Haziran 1927'de emekliye ayrılmış, evli, iki çocuk babası, Rumca, Fransızca ve Almanca bilen Suat Bey, 3 Haziran 1942'de vefat etmiştir.

DR. ZEYNEL ABİDİN ATAK

1879 yılında Kosova'nın Yakova adlı yerleşim biriminde dünyaya gelmiştir. Hüseyin Bey ve Hanife Hanım'ın oğludur. İlk ve Orta öğrenimini memleketinde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve 28 Şubat 1904'de Askerî Tıbbiye Mektebi'ne girmiştir. 28 Haziran 1910'da Tabip

21 TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter..., No: 261; *Devletimizi Kurtaranlar*, TBMM Yayınları, s. 85.

22 *Türk Parlamento Tarihi*, s. 625.

23 EZHENLİ, TBMM, (1920-1992) ve Osmanlı Meclis-i Mebusan, Ankara, 1993.

24 DEMİREL, s. 97.

Yüzbaşı Rütbesi'yle mezun olmuş, bir yıl Askerî Tababet Okulu ve Hastanesi'nde staj yaptıktan sonra 28 Haziran 1911'de Edirne'deki 2. Süvari Tugay Alayı Tabipliği'ne atanmıştır²⁵. Bu görevdeyken Arnavutluk hareketine katılan erler arasında Kolera baş göstermesi üzerine geçici olarak harekatta bulunan 32. Alay Tabipliği'ne görevlendirilmiştir. Arnavutluk'tan dönüşünde eski kıtasıyla Balkan Savaşı'na katılmıştır. 1913 yılı Aralık ayında Harbiye Nezareti'nin emriyle İtalya ve Arnavutluk'ta özel göreve gönderilmiştir. 26 Şubat 1914'de 5. Tümen 14. Alay Tabipliği'ne atanmıştır. Mart ayında Teşkilât-ı Mahsusa'ya alınarak I. Sefer Kuvvetiyle İran'a gitmiştir. Dilman, Rumuye, Havulak ve Merega Muharebeleri'ne katılmıştır. Haziran'da Muş Askerî Hastanesi'ne atandıysa da Muş'un Rus işgaline uğraması üzerine hastane personeli ile birlikte önce Elazığ'a sonra da Erzurum'a gitmiştir. 1915 Aralık ayında Sıhhiye Depo Taburu ve Sıhhiye Kolları Komutanlığı'na getirilmiştir. Yakalandığı Tifüs hastalığı nedeniyle üç ay hava değişimi ile İstanbul'a ailesinin yanına gönderilmiş, 29 Haziran 1916'da da Kıdemli Yüzbaşılığa yükseltilmiştir. 28 Temmuz 1916'da Kayseri İncesu İstasyonu Tabibi sonra da Şifa Yurdu Baştabibi olarak görev yapmıştır. Bu sırada iki ay kadar İncesu Kaymakamlığı'na da vekalet etmiştir. 1918 yılı başlarında hastanenin kapatılması üzerine Batum Askerî Hastane Baştabipliği'ne atanmıştır. Kısa bir süre sonra Romanya Cephesi'nden gelen 46. Seyyar Hastane Baştabibi olarak 3. Kafkas Tümeni emrine verilmiştir. 11. Alay Baştabibi olarak Doğu Harekatı'nı katılmıştır²⁶.

TBMM'nin I. dönemi için yapılan seçimlerde Lazistan (Rize) Milletvekili seçilmiştir. 26 Nisan 1920'de de Meclis'te hazır bulunmuştur. Bakü ayaklanmasında Genel Kurul kararıyla izinli sayılarak ayaklanmanın bastırılmasında görev almış ve bir süre Düzce Kaymakamlığı yapmıştır²⁷. Sıhhiye Bölüğü ve Seyyar Hastane sevk ve idaresindeki becerisi

25 Devletimizi Kuranlar, s. 92; TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter..., No: 302; Türk Parlamento Tarihi, s. 719.

26 TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter..., No: 302; Türk Parlamento Tarihi, Cilt III, s. 720.

27 Gazi Mustafa Kemal, Nutuk - Söylev, Cilt I, Ankara 1989, s. 574, 575; Yunus Nağı Abalođlu, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İsyanlar, İstanbul 1955, s. 25; ŞEHİDOğLU, s. 78-118.

nedeniyle, Millî Müdafaa Vekaleti'nin isteği üzerine 28 Mart 1921'de Batı Cephesi'nde hizmet görmek üzere yeniden izinli sayılmıştır. Batı ve Güney Cepheleri'nde sağlık müfettişi olarak görev yapmıştır. Sonraki dönemlerde, Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'nda katip ve sözcü olarak çalışmış ayrıca mazbata muharrirliği de yapmıştır. I. dönemin sonunda Meclis'ten ayrılmış, sırayla Gülhane, Sivas, Niğde, Denizli Hastaneleri'nde baştabiplik yapmıştır. 18 Ocak 1932'de de sağlık mazeretlerinden dolayı emekliye ayrılmıştır. Evli, iki çocuk babası, Almanca, Fransızca ve Bulgarca bilen Abidin Bey 23 Mayıs 1939'da İstanbul'da vefat etmiştir. İstiklâl Madalyası'yla ödüllendirilmiştir.

DR. ALİ HAYDAR BEY

1880 yılında Diyarbakır'da doğmuştur. Hasan Hüseyin Efendi'nin oğludur. İlk ve Orta öğrenimini Diyarbakır'da tamamladıktan sonra 1901 yılında Askerî Tıbbiye Mektebi'ne girmiştir. 13 Temmuz 1908'de Tabip Yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuş, staj için Gülhane Askerî Tatbikat Hastanesi'nde çalışmaya başlamıştır²⁸. 1909'da Maltepe Askerî Hastanesi'ne atanmıştır. 12 Mayıs 1910'da Kuzey Arnavutluk'taki ayaklanmanın bastırılmasına memur kolordunun Drama tabipliğinde görev yapmış, arkasından Dimetoka'ya gönderilmiştir. Balkan Savaşı'na katılan Ali Haydar Bey, Karaağaç Hastanesi'nde de görev yapmıştır. Arkasından da 12 Mayıs 1914'de Edirne Askerî Hastanesi'ne tayin edilmiştir. I. Dünya Savaşı'nda Anafartalar Muharebeleri'nde bulunmuştur. 22 Şubat 1916'dan itibaren de Bitlis Cephesi'ndeki hastaları tedavi etmek için görevlendirilmiştir. 3 Mart 1918'de Bitlis'te büyük bir hastanenin kurulmasına memur edilmiştir. TBMM'nin I. dönemi için yapılan seçimlerde Genç Milletvekili seçilmiş, 20 Eylül 1920'de de Meclise katılmıştır. Meclis'te Sağlık ve Sosyal Yardım, Millî Savunma Komisyonlarında çalışmıştır. Ayrıca, Ankara'da Cebeci Askerî Hastanesi'nde çalışmıştır. II.

28 TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter..., No: 183; *Devletimizi Kuranlar*, TBMM Yayınları, s. 70.

Dönem'de Genç'ten yeniden milletvekili seçilmiş, 11 Ağustos 1923'de hastalığından dolayı meclisten ayrılmıştır. Evli, bir çocuk babası olan Haydar Bey, 29 Kasım 1923'de vefat etmiştir.

DR. İBRAHİM REFİK SAYDAM

1881 yılında İstanbul'da doğmuştur. Dönemin tanınmış tüccarlarından Hacı Ahmet Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Fatih Askerî Rüştiyesi'nde tamamladıktan sonra 1899'da Askerî Tıbbiye Okulu'na girmiştir. 4 Kasım 1905'de tabip yüzbaşı rütbesiyle mezun olmuştur. Gülhane Askerî Tıp Akademisi'nde bir yıl staj görmüştür. Ayrıca bir yıl Histoloji ve Embriyoloji Kliniği'nde asistan olarak çalışmıştır. 1907-1910 Maltepe Askerî Hastanesi ve Feshane Fabrikası'nda tabip olarak görevlendirilmiştir. 1910'da Almanya'ya gönderilerek ordu birliklerinde çalışmıştır. 1912'de Balkan Savaşı'nın çıkmasıyla yurda dönüşünde cephede hizmet etmiştir. I. Dünya Savaşı'nda ise Sıhhiye Genel Müfettiş Yardımcısı olarak atanmıştır. 15 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın refakatinde Anadolu'ya geçmiştir. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nde bulunmuştur. Heyet-i Temsiliye ile birlikte Ankara'ya gelmiştir. TBMM'nin I. dönemi için yapılan seçimlere katılarak Beyazıt Milletvekili seçilmiş ve 23 Nisan 1920'de meclisin açılışına katılmıştır. Görülen lüzum üzerine 11 Mayıs 1920'de milletvekilliğini koruyarak Millî Müdafaa Vekaleti Sağlık Dairesi Başkanlığı'na atanmıştır. 5 Eylül 1920'de kabul edilen "Nisab-ı Müzakere Kanunu" milletvekilliği ile memurluğun bir kişi üzerinde bulunmasını yasakladığından 7 Eylül'de bu görevden istifa ile Meclis'e dönmüştür. İcra Vekilleri Heyeti'nden Dr. Adnan Bey'in istifası üzerine 10 Mart 1921'de Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekili seçilmiştir. Fevzi Paşa'nın 19 Mayıs 1920'deki yeni icra vekilleri heyetinde yerini korumuştur. 14 Aralık 1921'de Vekalet görevinden istifa etmiştir.

Millî Savunma ve Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonları'nda çalışmıştır. II. dönemde İstanbul Milletvekili seçilerek, 30 Ekim 1923'te

İsmet Paşa tarafından kurulan ilk Cumhuriyet kabinesinde Sıhhiye Vekili olarak görev yapmıştır. III. IV. ve V. dönemlerde İstanbul Milletvekili olarak görev yapmıştır. Bayar Hükümeti'nde de Dahiliye Vekilliği ve CHP Genel Sekreterliği yapmıştır. VI. dönem seçimlerinde İstanbul Milletvekili olarak Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından 25 Ocak 1939'da Başbakanlığa atanmıştır. Bekar olan Refik Bey, 8 Temmuz 1942'de İstanbul'da ölmüştür.

DR. FUAT U MAY

1885 yılında Kırklareli'nde doğmuştur. Mehmet Nuri Bey ve Seniye Hanım'ın oğludur. İlk ve Orta öğrenimini Kırklareli ve Gümülcine İbtidai Mektebi ve Rüştüyesi'nde tamamladıktan sonra İstanbul Tıbbiye-i Mülkiye Mektebi'ne girmiştir. 1911 yılında Tıp Doktoru olarak mezun olmuştur. Turnuvacı ve Kırklareli hükümet tabibi olmuştur. Damat Ferit Hükümeti tarafından sürgün olarak Bolu Merkez Hükümet Tabibliği'ne nakledilmiştir, Millî Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren Kuva-yı Millîyecilerin yanında yer almıştır. Arkasından Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti'nin Bolu Merkez Başkanlığı'na seçilmiş, bağlı ilçelerinde cemiyetin şubelerini kurmuştur. TBMM'nin birinci dönemi için yapılan seçimlerde Bolu'dan Milletvekili olmuştur. Daha sonra Düzce ayaklanması başlayınca milletvekili arkadaşı Şükrü Bey, Lazistan Mebusu seçilen Necati Bey ve ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Kurmay Binbaşı Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey komutasındaki askeri müfrezeyle birlikte Düzce'ye giderlerken Gerede yakınlarında köylülerin baskınlarına uğrayarak tutuklanmış ve Düzce'ye götürülmüştür²⁹. Bir süre sonra Çerkez Ethem kuvvetlerinin, Düzce'yi basması ve ayaklanmacıların liderlerini astırması ile kurtularak Ankara'ya dönmüş ve meclise katılmıştır. Meclis'te Sağlık Sosyal Yardım ve Dışişleri Komisyonları'nda çalışmıştır. İnönü

29 TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter..., No: 61; Devletimizi Kuranlar, s. 48; Türk Parlamento Tarihi, s. 188; ŞEHİDOĞLU, s. 78-118.

Muharebeleri'nde cephe'de çalışma isteği genel kurulda kabul edilerek bir süre batı cephesinin Sağlık Müşavirliği görevini yapmıştır. 1921 Nisan'ında, iki milletvekili arkadaşıyla birlikte Çocuk Esirgeme Kurumu'nu kurmuştur. 23 Nisan gününün çocuk bayramı olarak kutlanmasında etkili olmuştur. Çocuk Esirgeme Kurumu'na yardım toplamak ve Türkiye'yi tanıtmak için Amerika'ya gönderilmiştir. Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu, Türk Hava Kurumu, Yardım Sevenler Derneği'nin kurucuları arasında yer almıştır. İkinci ve sekizinci dönemlerde milletvekilliği görevini sürdürmüştür. Evli, dört çocuk babası ve Fransızca bilen Fuat Bey 1 Temmuz 1963'de vefat etmiştir.

Eseri:

- Amerika'daki Türkler ve Gördüklerim.

DR. MAZHAR GERMEN

1887 yılında Aydın'da doğmuştur. Eşraftan Hacı Mehmet Emin Efendi ve Nihan Hanım'ın oğludur. İlk ve Orta Öğrenimini Aydın'da Özel Fevziye Mektebi, Aydın ve İzmir İdadileri'nde tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek 1902'de Mülkiye Tıbbiye Mektebi'ne girmiştir. 1907 yılında Tıp Doktoru olarak mezun olmuş ve Baalbek ilçesi hükümet tabipliğine atanmıştır. Balkan Savaşı'nda Soma Redif Taburu Tabipliği ile Kocaeli Bölgesi'nde savaşa katılmıştır. Ayrıca, Gelibolu Muharebeleri'nde de bulunmuştur. I. Dünya Savaşı'nda tekrar silah altına alınarak Uzunköprü, Karapınar ve Eskişehir hastanelerinde çalışmıştır. Mütarekenin imzalanmasından sonra da terhis edilmiştir³⁰. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Aydın'a gelerek Kuva-yı Millîye Teşkilâtı'nı kurmuştur. TBMM'nin birinci dönemi için yapılan seçimlerde Aydın Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de Meclis'in açılışında hazır bu-

30 TBMM Arşivi, TBMM Aza. Ter. No: 34; Devletimizi Kuranlar, TBMM Yayınları, s. 43.

lunmuştur³¹. Mecliste, Sağlık ve Sosyal Yardım, iktisat ve Kütüphane komisyonlarında çalışan Mazhar Bey, I. grup milletvekilleri arasında yer almıştır³². Saltanat ve hilafet ayrımı hususunda çalışmalarda bulunmuştur³³. Fethi Okyar kabinesinde Sağlık Bakanı olarak görev alan Mazhar Bey, II., III., IV., V., VI., VII. ve VIII. dönemlerde de Aydın Milletvekili olarak TBMM'de görev yapmıştır. 1950 yılından sonra politikadan ayrılmıştır. Evli, üç çocuk babası ve Fransızca bilen Mazhar Bey, 6 Kasım 1967'de Ankara'da vefat etmiştir. İstiklâl Madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

DR. TAKİYETTİN FİKRET ONURALP

1887 yılında İstanbul'da doğmuştur. Tahir Bey'in oğludur. İlk ve Orta öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul Mülki Tıbbiye Mektebi'ne girmiştir. 1911'de Tıp Doktoru unvanıyla mezun olduktan sonra iki yıl okulda asistanlık yapmıştır. 27 Temmuz 1913'te İzmir Gezici Tabipliği'ne atanmıştır. 5 Mayıs 1914'te Tabip Yüzbaşı rütbesiyle Sağlık Müfettişi olarak görev yapmıştır³⁴. Savaş sonunda 8 Kasım 1918'de terhis edilmiştir. Sivas Kongresi'nin toplanmasından sonra Millî Mücadele'ye katılarak Ankara'ya gelmiştir. 29 Temmuz 1920'de Kozan'da eksik kalan milletvekilliğine seçilmiştir. Ancak Meclis başkanlığınca Kırşehir'de özel göreve memur edilmiş, 19 Ağustos'ta Meclise katılmıştır. 22 Eylül 1920'de Kastamonu İstiklâl Mahkemesi üyeliğine getirilmiş, ancak kısa bir müddet sonra izinle ayrılmış ve Sağlık - Sosyal Yardım Komisyonları'nda çalışmıştır. II. toplantı yılında Dışişleri Komisyonu katipliği yapmıştır. II. ve III. Dönemlerde Ertuğrul (Bilecik) milletvekili olmuştur. Yavuz - Havuz davasında Bahriye Vekili İhsan Bey ile birlikte suçlu görülerek dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verilmiş, 16 Şubat 1928'de Yüce Divan Başkanlığı'nca tutuklanmıştır. 21 Nisan'da

31 DEMİREL, s. 93.

32 DEMİREL, s. 121.

33 DEMİREL, s. 238.

34 Devletimizi Kuranlar, TBMM Yayınları, s. 91.

milletvekilliğinden düşürülmesine karar verilmiştir. Hükümle birlikte serbest bırakılması üzerine Fransa'ya giderek Paris'te cerrahi dalında uzmanlığını tamamlamıştır. 2 Ocak 1932'de yurda dönmüş, Beyoğlu Hastanesi Baştabibi olarak görev yapmıştır. Fikret Bey evli olup, çocuğu yoktur. 30 Ekim 1946'da İstanbul'da ölmüştür³⁵.

SONUÇ

Osmanlı Mebusan Meclisi, 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgalinden iki gün sonra 18 Mart 1920'deki toplantısında işgali protesto ederek kendi kendini fes etmiştir. Anadolu'dan başlayan Millî Mücadele hareketine dahil olabilmek için harekete geçerek gerekli olan faaliyetlerde bulunmuşlar ve 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılışında pek çoğu hazır bulunmuşlardır. Birinci Meclis'te görev yapan milletvekilleri, ayrı siyasi fikirler veya farklı meslek gruplarına mensup olsalar da tek bir gaye etrafında bütünleşmişlerdir. O da Millet'in kurtuluşu meselesidir. Zaten Millî Mücadele topyekün bir mücadele, adı üstünde Millet'in Mücadelesi'dir. Millî Mücadele'de, millet'in temsilcileri olarak görev yapan milletvekillerinin faaliyetleri, fikirleri, eserleri önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmada, sağlık mensupları olan önce Osmanlı Mebusan Meclisi'nde daha sonra da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde birinci dönemde görev yapan milletvekillerinin faaliyetleri değerlendirilmiştir. Millî Mücadele'nin başlamasından itibaren, faaliyetleri olan İcra Vekilleri Heyeti içerisinde yer alan, daha sonraları Anadolu'da Millî Mücadeleciler'e karşı ayaklanmaları bastırmalarıyla görevlendirilenlerin yanında, Lozan Barış Antlaşması için görevlendirilen heyet içinde de yer alanlar olmuştur. Sadece Birinci Meclis'te değil ikinci ve daha sonraki dönemlerde de faaliyetlerine devam edenler mevcuttur. Kısacası Millî Kurtuluşun ve Cumhuriyetin manevi mimarlarından küçük bir bölümü içerisinde yer alan bu şahsiyetler bu çalışmada incelenmiştir.

35 Türk Parlamento Tarihi, s. 692-693.